

הרב אלימלך שכטר

מילת הגר על ידי עצמו

זה שנים מספר שהשתתפתי בגרות של אמריקאי, שהי' גר צדק במלא מובן המלה. הוא הי' איש צעיר, משכיל בחכמות חיצוניות, ויודע ומבין בהשקפות היהדות, והי' משתוקק בכל נפשו להיזח בן ברית, ולקיים מצוות ה' בכל לבבו בלי שום פני'. כפי ששמעתי אח"כ, נסע אחר הגרות לא"י ולמד תורה ונעשה חבר בחבורת מקובלים, והיה לבוש כדרכם בבגדים לבנים, זקנו מגודל ופאותיו ארוכות וכו' וכו'.

בשעה שבא לחסות תחת כנפי אלוקי ישראל היה כבר נמול. (כידוע, הרבה נכרים בזמן הזה מלים את בניהם מטעמי הבריאות). ועלינו היה להטיף ממנו דם ברית לפני הטבילה. הוא רצה לעשות ההטפה בעצמו, „לשפוך דמי כעין קרבן, ושאני מוכן לקיים ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך — אפילו נוטל את נפשך" (כל זה אמר בלשונו, באנגלית). אך מטעם המול ימול, דילפינן מזה שדוקא מי שהוא נמול ימול (ע"ו כ"ז א' ויו"ד ריש סי' רס"ד), והטפת דם ברית במקום המילה עומדת, עשה המוהל ההטפה והוציא טפת דם כחרדל. הגר רצה להוסיף עוד טפת דם בעצמו, ואמרנו לו שאסור לאדם לחבול בעצמו. השאלה איפוא היא, האם באמת יש להטפת דם ברית דין מילה, ושאינו מהול אינו יכול לעשות ההטפה, או אולי היה אפשר לצדד להתיר לו לעשות ההטפה בעצמו?

לכאורה יש להביא ראיה להיתר ממדרש תנחומא (וירא ב, ומובא בתורה שלמה בראשית יז אות קסד) שאברהם אבינו מל את עצמו, ולמה יגרע גר בזה"ז מא"א. [וחכ"א העירני, שעפ"י דברי החת"ס בתשובותיו (חיו"ד סוף סי' ש') יש לדחות ראיה זו, ועיי"ש היטב].

אמנם יש מקום להתווכח בלימוד כזה. באבן העזר (סי' קי"ט ט"ו) פסק הרמ"א שאפילו אין לבעל לשלם לאשתו הכתובה ונדונייתה אינה יכולה לעכב משום זה הגירושין אלא תתגרש ותתבע אותו מה שחייב לה. (הרמ"א מסיק שכל זה מדינא, אבל רבינו גרשם החרים שלא לגרש אשה שלא מדעתה). והייתי מתקשה בזה מאגדות החורבן בגיטין (נ"ח א'), מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו. . . א"ל אם אתה שומע עצתי, גרשה. א"ל כתובתה מרובה. א"ל אני אלוך וחתן לה כתובתה. הרי שאין הבעל יכול לגרש את אשתו אא"כ יש לו לפרוע כתובתה, דאל"כ למה הוצרך ללוות.

הפר"ח על אתר מאריך בדין הרמ"א ומסיק ע"פ ראיות אחדות — ואגדה זו אחת מהן — שאין הלכה כרמ"א. ובבאר היטב סק"ו מביא דעת הפר"ח ומסיק: ואני אומר דאין למדין מן ההגדות, וכ"כ התוי"ט פ"ה דברכות משנה ד', וכ"כ שבות יעקב . . . והפתחי תשובה סק"ה מעורר שאין מזה קושיא על הפר"ח, כי הפר"ח בעצמו בספר מים חיים השיג על התוי"ט וכ' דהך כללא דאין למידין ממדרשות הוא רק לענין פסק הלכה כדברי מי היכא דלא מפורש בש"ס ההלכתא, אבל דינא דלא אתפרש בש"ס מצינו כמה פעמים דלמידין. והובא דבריו בגליון המשניות פ"ה דברכות בחוס' רע"ק אות ל"ו. גם בספר באר יעקב דחה דברי הבה"ט בזה מטעם דהא דאין למידין היינו אם סותר לדברי התלמוד . . . ועיין בס' נובי"ת חיו"ד סימן קס"א מזה. ודעת הנוב"י, כנראה, דאין למדין מן האגדות גם כשאין סותרות התלמוד.

בנידון דידן, אם הגר בעצמו יכול להטיף דם בריתו כשעדיין אינו ישראל, והראיה ממדרש תנחומא הנ"ל, תלוי בשתי שיטות אלו אי למידין דין מן האגדות או לא.

(ב) אך אפשר להטוען לטעון מצד אחר שאין ללמוד ההלכה בנ"ד מאברהם אבינו, כי אין למידין מקודם מתן תורה. כנראה שזוהי שיטת הבבלי במו"ק (ח' ב'). דהא דאין נושאין נשים במועד ילפינן מן ושמחת בחגך — ולא באשתך, משא"כ הירושלמי (פ"א ה"ז) דריש ליה מן מלא שבוע זאת שהוא לפני הדיבור. עתו"ס שם ד"ה לפי.

וז"ל הרמב"ם בפירוש המשניות בחולין סוף פ"ז: ושים לבך על העיקר הגדול . . . שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושים אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה, לא שהקב"ה אמר זה לגביאים שלפניו כגון . . . אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל עצמו ואנשי ביתו אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משה רבינו שנמול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה. . .

לשיטת הבבלי וכמו שביאר הרמב"ם אין מקום לראיותנו מא"א להתיר לגר להטיף דם בריתו כשעדיין לא נתגייר. אמנם משטחיות הגמ' ביומא (כ"ח ב') נראה שכן ילפינן הלכות מא"א. וז"ל הגמ' שם: אמר רב ספרא צלוחיה דאברהם מכי משחרי כותלי. אמר רב יוסף אנן מאברהם ניקום ונגמר! אמר רבא: תנא גמר מאברהם, ואנן לא גמרינן מיניה! דתניא וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מלמד שכל היום כשר למילה, אלא שזריזין מקדימין למצוות שנאמר וישכם אברהם בבוקר ויחבוש וגו'. אלא אמר רבא, רב יוסף הא קא קשיא לי' כו'. הרי שלרבא באמת ילפינן מקודם מתן תורה, ולפי"ז אפשר שבנ"ד ילפינן מא"א שמל את עצמו,

ולכן הגר יכול להטיף בעצמו דם בריתו.

(ג) אחר חיפוש קל מצאתי בפרקי דר"א פכ"ט ט כי שם בן נח מל את א"א, ושם היה נולד מהול. (עי' תורה שלמה בראשית יז אות קסה). לפי זה אפשר להביא ראיה להיפך, לסברת הבה"ג — מובא בתוס' יבמות (מ"ו ב') ד"ה דר' יוסי תרתי בעי — דגר שנתגייר כשהוא מהול גרע מקטן (ישראל) שנולד מהול, כי הגר שהיתה לו ערלה, ומילתו — כשנימול בעודו נכרי — אינה מילה, הטפת דם ברית מעכבת, ולפ"ז צריכה ההטפה להעשות על ידי ישראל מהול.

בכלל אין לדמות מצות מילה בזמננו היום למצות מילה שאצל א"א לשיטת רב ביבמות (ע"א ב') שלא ניתנה פריעת מילה לא"א. וידוע ביאור הרב בית הלוי בפ' לך לך, שבחתיכת הערלה מסירים החסרון כי מאוסה היא הערלה. . . שנתגנו בה רשעים (גדרים ל"א ב'), וע"י הפריעה ניתוסף לבני ישראל קדושה יתירה. וע"ז אמרו שם במשנה גדולה היא המילה שנכרתו עליה י"ג בריתות. [ועי' המדרש והמעשה פ' לך שג"כ כיוון להבדל זה]. וממילא אין ללמוד דיני מילה בזמננו ממצות מילה שאצל א"א, והשאלה הדרא לדוכתיה וצריכה בירור.

(ד) אגב נראה להעיר בתוס' שם ד"ה לא, שהיה קשה להם דברי רב ממה שאמרו ז"ל קיים א"א כל התורה כולה אפילו עירוב תבשילין, יומא (כ"ח ב'), והוכרחו לומר שאף שלא נצטווה בזה מ"מ קיים מצות פריעה מדעת עצמו. לדברי הגר"א המפורסמים בתשובת השאלה למה לא קיים א"א מצות מילה לפני שנצטווה כמו שקיים שאר המצוות, כי שונה מצות מילה בזה שאם אינה מצוה אז יש עברה בזה שאסור לחבול בעצמו, כבב"ק (צ' א'). לפי זה היה איסור בעשיית פריעה אם לא נצטווה עליה.

(ה) בנ"ד אם הגר המהול יכול לעשות בעצמו הטפת דם הברית נראה שזה תלוי במושג ההטפה, אם היא חלק מן הגרות כמו קבלת עול מצוות והטבילה שאח"כ, וההלכה שרק ישראל מותר לעשות אותה, אפשר לומר שמעשה הגרות ויהדותו נעשים כאחד, כמו שמצינו בגיטין (ע"ז ב') בענין עבד כנעני המשתחרר בשטר שחרור שרבו נותן בידו, אע"פ שידו תלויה בהשחרור, שכל זמן שלא נשתחרר אין לו יד לזכות בשום דבר, שיד עבד כיד רבו, ונמצא שכשנתן לו רבו את השטר עוד לא יצא השטר מרשותו של הרב, ומ"מ שפיר דמי, שאנו אומרים גטו וידו באים כאחד. ה"נ בנ"ד, אי הטפת דם ברית חלק מהגרות, יכול הגר לעשות את זה בעצמו כי גרותו ויהדותו באים כאחד. אך אפשר לומר שאין ההטפה חלק מן הגרות הבאה אח"כ ע"י קבלת עול מצוות והטבילה, אלא היא חלק מן ההכנה להכנס אח"כ תחת כנפי אלוקי ישראל, וההלכה אומרת שההכנה זו צריכה להעשות ע"י ישראל, וכל זמן שהוא איננו ישראל אינו יכול לעשותה בעצמו.

לכאורה יש להקשות לצד הראשון איך אפשר לומר בנ"ד באים כאחד אחר שהטבילה תהיה זמן מה אחר הטפת דם הברית ואין זה כאחד, כי עד אז אינו עדיין "ישראל? אך באמת מושג „באים כאחד" קשה להבין מעיקרא, אחר שכל דבר צריך סיבה, והסיבה כמובן צריכה להיות מוקדמת בזמן להמסובב, ומאחר ששחרורו של העבד הוא מסובב מקנין היד של העבד, איך אפשר לשניהם לבא כאחד? ע"כ ע"י „באים כאחד" אנו מביטים על הסיבה כאילו נעשה רגע א' לפני המסובב. וכמו כן בנ"ד אם הטפת דם ברית חלק מן הגרות, אז ההטפה וקבלת עול מצוות והטבילה פעולה אחת — „פרוצס" אחד — וכשנגמרה הגרות — לרבות כל החלקים שבה — אנו מביטים על היותו ישראל כאלו חלה רגע א' לפני הפעולה הזאת, וממילא חשיבא כאילו נעשתה ההטפה ע"י ישראל. [וחכ"א העירני שבמנ"ח מצוה ב' (אות ג' סוף ד"ה והנה המצוה) דן בזה, וכתב באופן אחר, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע].

(ו) והנה ביבמות (ע"ב סוף ע"א) יש מחלוקת תנאים בגר מהול אי הטפת דם ברית צריך להיות דוקא ביום כמו הטבילה, או לא. וכנראה שמחולקים בסברה זו, שאם היא חלק ממעשה הגרות, צ"ל ביום כמו הטבילה, דמשפט כתיב ב', ואם היא רק הכנה להכנס תחת כנפי השכינה, אז גם אם נעשה בלילה שפיר דמי.

בתוס' שם כתבו בשם הבה"ג (שציטטנו למעלה), שאף אם נאמר שקטן שנולד מהול א"צ הטפת דם ברית, אבל גר שנתגייר כשהוא מהול צריך (דתתי בענין מילה או הטפת דם ברית ביחד עם הטבילה). ור"ח פסק במסכת שבת איפכא מה"ג. ואולי אפשר להעמיס בדברי הבה"ג אלו שבגר הטפת דם ברית חלק מן הגרות, ולר"ח אין הטפה זו אלא הכנה להכנס ע"י הטבילה שאחריה תחת כנפי השכינה, וכיון שכבר נמול הכנה זו אך למותר. ובקטן שנולד כשהוא מהול, כנראה סובר הר"ח דבעי הטפת דם מחשש ערלה כבושה וע"י ההטפה לא ישאר ערל.

הרש"ש ביבמות (ע"ב א') ד"ה לימא כתנאי, יצא לחלק בין גר שנתגייר כשהוא מהול, שלא שייך ביה מילה, דהוי כאשה שטבילה לחוד מהני, והטפת דם ברית אינה אלא למצוה בעלמא כמו קטן שנולד מהול, ובזה מחולקים אי הטפה זו יכולה להיות בלילה; אבל גר שלא היה נמול כלל, לכו"ע אינו נמול אלא ביום דמילתו מכניסחו לברית, וס"ל דאינו גר עד שימול ויטבול. והוא ממשיך להבדיל בין הדבקים ג"כ לענין ג' דיינים בשעת המילה או הטפת דם הברית. לפי זה בנידון דידן בגר שנימול בעודו ילד, דאז ההטפה איננה חלק מן הגרות ואינה צריכה להיות דוקא ביום ובפני ג', אז ההטפה רק הכנה, וצריכה להיות דוקא על ידי ישראל הנימול.

(ז) מושג באים כאחד עדין קשה להבין, מאחר שהסיבה צריכה תמיד להיות

מוקדמת ממש לפני המסובב. שאלת הקצוה"ח (בסי' ר' סק"ה) מפורסמת בין כותלי הישיבה, איך יהיה הדין אם אחד יקנה את חצרו ללוקח על ידי שטר מתנה, אבל שטר המתנה לא יתן לתוך ידו של הלוקח אלא יניחו בחצר זו עצמה, האם יקנה הלוקח את החצר בזה או לא? תשובה לשאלה זו מובנת מעצמה כי א"א שיקנה, שהרי אין קנין בלי סיבה גורמת, בלי מעשה הקנין, ואיזה מעשה קנין יש בזה, כי איך יקנה את החצר ע"י שטר מתנה בשעה שא"א לו לקנות את שטר המתנה רק ע"י החצר, ונמצא שסוף סוף אין סיבה לא לקנינו של החצר ולא לקנינו של שטר המתנה גופא. ולמה באמת אין אומרים שטר מתנה וחצרו באים כאחד?

הרב רמ"א עמיאל זצ"ל, הרב הראשי של תל-אביב, בספרו המדות לחקר ההלכה (מדה א' אות ה') מחלק בין הדבקים בטוב טעם ודעת: יש הבדל בין הסיבה הגורמת בחיוב את המסובב ובין הסרת הסיבה המונעת את המסובב. באופן הראשון בודאי שהסיבה צריכה להיות לפני המסובב שזה מונח בעצם המושג סיבה הגורמת, שהגורם לדבר צריך להיות כמובן לפני הדבר. אכן באופן השני, כיון שזוהי רק סיבה מונעת, אין ביכולתה למנוע רק באופן שגם אחרי ההתהוות המסובב היא ישנה במציאות, אבל אם אחרי ההתהוות המסובב תהיה הסיבה המונעת הנ"ל בטלה, אז אין מפריע בדבר להתהוות המסובב.

זהו ההבדל בין הציור של הקצוה"ח כשמניח את שטר המתנה בהחצר גופא שהוא צריך עוד לקנות, ובין כשנתן את השטר שחרור לתוך ידו של העבד. בציור הראשון חסרה בכלל הסיבה הגורמת, שזוהי קבלת השטר מתנה, וכאן אין קבלת השטר רק ע"י קנין החצר, ובכך מתהווה כאן הסיבה מתוך המסובב, וזה אי אפשר. אבל בציור השני, בעבד, הרי סוף סוף יש כאן קבלה ביד, כי סוף סוף אי אפשר להכחיש את המציאות שיד העבד היא יד ממש, אלא שהדין של יד העבד כיד רבו היא הסיבה המונעת שלא יתהווה המסובב מהסיבה הגורמת הנ"ל, ובא המושג של גיטו וידו באים כאחד רק כדי להסיר את הסיבה המונעת הנ"ל, ושמתוך כך מתהווה ממילא המסובב, שחרור העבד. עכ"ד.

וממילא הי' נראה לומר בנ"ד, דאף אם נאמר שהטפת דם ברית חלק מהגרות, מ"מ יש צורך להעשות ע"י ישראל, ואיך אפשר להשתמש במושג „באים כאחד" אחרי שצריכים סיבה גורמת — ישראל המוהל או המטיף דם הברית — ואין לדמות הנדון לדין עבד כנעני המשוחרר.

מכל הנ"ל הי' נראה להחמיר בבא להתגייר, שאינו יכול להטיף בעצמו דם בריתו, וכ"ש שאינו יכול למול את עצמו גם אם יש בכוחו לעשות ככה.